

KVANTIFIKACE V PŘIROZENÉM JAZYCE (IX)

Michal Mráz

3. David Kaplan o demonstrativech

Problematiku kvantifikace v přirozeném jazyce začneme teď zkoumat na případu demonstrativních výrazů. Na rozdíl od určitých deskripcí bývají demonstrativa standardně považována za referenční výrazy, může se tedy zdát, že v diskusi o kvantifikátorech nemají své místo. Existuje sice dobře zavedená tradice chápat demonstrativa podobně jako vlastní jména, tedy jako referenční výrazy, v posledních letech se však začíná ukazovat, že v některých kontextech je výhodnější chápat je jako kvantifikační výrazy, protože referenční interpretace demonstrativ nevede k správným predikcím. V následujících dvou pokračováních se budeme zabývat známými koncepcemi, podle kterých jsou demonstrativa referenční výrazy. Pak ukážeme výhody kvantifikačního chápání a načrtne-me některé významné teorie tohoto druhu.

* * *

Mezi filosofy, kteří se zabývají filosofií jazyka s důrazem na sémantiku indexických výrazů, bývá stanfordský profesor David Kaplan považován za jednu z nejvýznamnějších osobností. Hlavním cílem tohoto článku je přiblížit jeho logicko-sémantickou teorii demonstrativ.¹ V nevelkém počtu studií, které publikoval, představil Kaplan kromě sémantiky a logiky demonstrativ také nové interpretace filosofických systémů Gottloba Fregeho a Bertranda Russella spolu s originálním návrhem na jejich syntézu. I tato oblast Kaplanovy filosofie jazyka však s jeho analýzou demonstrativ úzce souvisí. Kaplan je zastáncem sémantické teorie modelů, podporuje kauzální teorii významu vlastních jmen a bývá považován za teoretika přímé reference. V této souvislosti je zajímavé sledovat, kde Kaplan abstraktní entity naopak připouští, nebo dokonce vyžaduje. Někteří filosofové, zejména pak John Perry, později tvůrčím způsobem rozpracovali Kaplanovy motivy a kategorie a zasloužili se mimo jiné o zdůraznění toho, že intuice spojené původně s kaplanovskou analýzou demon-

¹ Souvislost mezi pojmy *indexický výraz* a *demonstrativum* bude vysvětlena níže.

strativ lze využít i pro obecnější epistemologické nebo metafyzické úvahy.

3.1 Mezi sémantikou a pragmatikou

Zřejmě největší filosofické úsilí věnoval David Kaplan pokusům o adekvátní analýzu indexických výrazů, tedy, prozatím a obecně řečeno, „jazykovým výrazům, jejichž reference se mění od promluvy k promluvě“ (Braun 2001).² Mění-li se ale reference takových výrazů, kdykoliv je mluvčí vysloví, znamená to také, že neexistuje nic, co bychom mohli považovat za stálý význam indexických výrazů? Nevylučuje jejich zvláštní povaha sémantickou, natož pak logickou analýzu? Nebylo by vhodnější, abychom zkoumání indexických výrazů odsunuli kamsi do oblasti pragmatiky, pryč od formálních logicko-sémantických výzkumů? Aby bylo možné na tyto otázky odpovědět, je nejdříve nutné vysvětlit, jak se vyvíjel pohled na rozdělení úkolů tří disciplín sémiotiky, tedy syntaxe, sémantiky a pragmatiky. Vzhledem k tématu této práce nám postačí zaměřit se na vztah mezi sémantikou a pragmatikou.

Klasická sémantika, například v pojetí Carnapa nebo Morrise, bývá obvykle charakterizována jako disciplína týkající se vztahu mezi znaky a jejich designáty, přičemž designát je často vymezen jen vágně. Charles Morris například považuje designát za druh objektu nebo třídu objektů, podle Carnapa jde o objekt nebo vlastnost nebo stav věcí (viz Stalnaker 1972, 381). S rozvojem formální sémantiky se ústředním tématem výzkumu lingvistů, logiků a filosofů stalo zkoumání pravdivostních podmínek propozic, jež byly obvykle chápány jako designáty vět přirozeného jazyka. Na základě jednoduché intuice, podle které bychom se měli ptát, jaký musí být svět, aby dané tvrzení bylo pravdivé, začaly být propozice znázorňovány jako funkce z možných světů a časových okamžiků do pravdivostních hodnot. Věty přirozeného jazyka tedy vyjadřují propozice a formální sémantika se zabývá právě pravidly přiřazení propozic větám.

Pro zjištění toho, jaká propozice je větou vyjádřena, někdy stačí rozumět danému jazyku a znát význam jednotlivých výrazů. Často ale bývá vyžadována znalost mimojazykových faktů jako záměr mluvčího, přesvědčení mluvčího a příjemce, objektivní fakta promluvy nebo relevantní sociální instituce, přičemž zkoumání těchto oblastí už tradičně

---

² Za indexické jsou obvykle považovány např. výrazy „já“, „ty“, „on“, „tamto“ nebo „včera“. Podrobněji o indexických výrazech pojednávám v oddílu 3.5.

náleží pragmatice. I když bývá pragmatika obvykle charakterizována jako disciplína zkoumající vztah mezi významy slov a záměrem mluvčího, detailnější pohled umožňuje rozlišit dva její hlavní proudy.

Tzv. *far-side pragmatika*³ je spjata především s klasickou pragmatikou poloviny 60. až poloviny 80. let dvacátého století a zabývá se tím, jaké řečové akty nebo konverzační implikatury vznikají, když mluvčí něco říká. Úkolem *far-side* pragmatiky je odpovědět na otázku, co se děje „za“ výpovědí, co děláme jazykem mimo oblast doslovně řečeného. Typickými příklady výzkumu v uvedené oblasti jsou Austinova koncepce mluvnických aktů nebo Gricova teorie konverzačních implikatur, jež tematizuje rozdíl mezi tím, co mluvčí říká doslova, a tím co, ve skutečnosti zamýšlí sdělit.

Tzv. *near-side pragmatika* se začala rozvíjet přibližně od začátku poslední třetiny dvacátého století, kdy se znovu objevil zvýšený zájem o logickou analýzu přirozeného jazyka. Logika a další formálně zaměřené disciplíny se do té doby zabývaly především formální sémantikou. Jedním z důvodů bylo bezesporu i to, že přirozený jazyk obsahuje výrazy, jejichž čistě sémantická analýza je problematická, protože ke stanovení pravdivostních podmínek vět, v nichž se takové výrazy vyskytují, potřebujeme kromě možného světa a časového okamžiku znát také faktory, jež lze označit za pragmatické. Protože reference indexických výrazů je závislá na kontextu pronesení těchto výrazů, jsou právě ony překážkou ve výzkumech sémantiky přirozeného jazyka. Kontext chápeme prozatím v čistě intuitivním smyslu jako empirické okolnosti pronesení daného tvrzení, jejichž znalost potřebujeme k zjištění pravdivostních podmínek tohoto tvrzení, bez ohledu na to, které okolnosti považujeme za relevantní.

Pokusy o adekvátní analýzu indexických výrazů byly zřejmě jednou z nejdůležitějších motivací pro návrhy na sblížení sémantiky a pragmatiky. Někteří filosofové si totiž povšimli zajímavého rysu indexických výrazů. Jejich interpretaci sice ovlivňují proměnlivé faktory, ale to, které faktory mohou variovat a jakým způsobem, je určeno neproměnlivými pravidly významu. V článku *Pragmatics* (Montague 1968) vyjádřil Ri-

---

³ Termín *far-side pragmatics* ponechávám zčásti nepřeložen, protože jakýkoliv překlad do češtiny by musel využít buď opisný tvar, nebo výrazy „daleký“ či „vzdálený“, které vzhledem k jejich sémantické mnohoznačnosti nepovažuji za vhodné. Totéž platí pro spojení *near-side pragmatics*, jehož význam vysvětlím v následujícím odstavci hlavního textu. Detailněji o rozdílu mezi *far-side* a *near-side* pragmatikou pojednává heslo *Pragmatics* Stanfordské encyklopedie filosofie (Korta – Perry 2006).

chard Montague přesvědčení, že sémantiku lze sloučit s pragmatikou, a na základě této ideje navrhl sémantiku možných světů zobecněnou tak, aby dokázala zahrnout i indexické výrazy. V podobném duchu se vyjádřil i Robert C. Stalnaker, když navrhl koncept formální pragmatiky, jež by byla stejně rigorózní disciplínou jako syntax nebo sémantika (viz Stalnaker 1972). Stalnakerovu studii lze zároveň chápat jako programové prohlášení nově se formující near-side pragmatiky. Syntax podle Stalnakerera studuje věty, sémantika propozice a pragmatika studuje jazykové akty a kontext, v němž jsou vysloveny. První kategorie problémů pragmatiky spojená zejména s analýzou typů mluvnických aktů v podstatě odpovídá tomu, co je dnes označováno jako far-side pragmatika, a Stalnakerera, jak je příznačné, vůbec nezajímá. Druhým typem problémů, jež pragmatika řeší, je „charakterizovat vlastnosti řečového kontextu, které pomáhají určit, jaká propozice je danou větou vyjádřena“ (Stalnaker 1972, 383). Zdá se, že Stalnakerovo vyjádření vyhovuje definici Perryho a Korty, jejichž chápání near-side pragmatiky je ale přece jen poněkud širší. Near-side pragmatika podle nich „zahrnuje řešení mnohoznačnosti a vágnosti, reference vlastních jmen, indexikálů a demonstrativ, anafor a alespoň některých problémů týkajících se presupozicí, aniž by se však na tato témata omezovala“ (Korta - Perry 2006). Výzkum uvedených fenoménů v linii, kterou Stalnaker naznačil, se zjevně pohybuje na rozhraní tradičních pojetí sémantiky a pragmatiky. Nový pohled na analýzu přirozeného jazyka zohledňuje specifické vlastnosti indexických výrazů, a bere proto v úvahu, že věta musí být relativizována nejen vzhledem k možnému světu, ale také vzhledem ke kontextu proslovení.

Schéma, které Stalnaker nabízí, „vypadá přibližně takto: syntaktická a sémantická pravidla určují interpretovaný výrok nebo větu. Ty [interpretovaný výrok nebo věta], společně s některými vlastnostmi kontextu užití výroku nebo věty, určují propozici. Ta zase, společně s možným světem, určuje pravdivostní hodnotu. Interpretovaná věta potom odpovídá funkci z kontextů do propozic a propozice je funkce z možných světů do pravdivostních hodnot“ (Stalnaker 1972, 385). Pravdivostní hodnota toho, co je vyjádřeno danou větou, tedy musí být závislá nejen na možném světě, ale také na kontextu. O nepostradatelnosti této dvojí relativizace je přesvědčen také David Kaplan, jenž se Stalnakerem sdílí i základní intuice o potřebnosti vícestupňové teorie významu. Vzhledem k zaměření Kaplanova výzkumu i navrhovaným řešením jednotlivých problémů můžeme Kaplana zařadit mezi čelní představitele near-side pragmatiky, on sám ale svou teorii za pragmaticky orientovanou nepovažuje.

Aby bylo možné určit, jakou propozici vyjadřuje věta obsahující indexický výraz, musíme znát kontext jejího *proslovení*. Existují ale minimálně dva různé přístupy k tomu, jak takové proslovení chápat. Lze jej ztotožnit s *promluvou* (utterance) jakožto kategorií mluvních aktů. Promluvu vysloví mluvčí na určitém místě v určitém čase, je tedy jednoznačně lokalizovatelná. Pak ale není možné, aby dvě promluvy různých vět byly simultánní v tom smyslu, že jsou prosloveny v jedné kontextu. Protože podle Kaplana může být důležité srovnání více vět v jediném kontextu, považuje proslovení věty za *větu-v-kontextu* (sentence-in-a-kontext; viz Kaplan 1976, 49). Zatímco promluvy se pro logická zkoumání nehodí, protože patří do oblasti far-side pragmatiky, věta-v-kontextu je podle Kaplana abstraktní objekt, a tudíž i předmět studia sémantiky.

Uvedená koncepce Kaplanovi umožňuje tvrdit, že oblastí jeho zájmu není pragmatika, ale sémantika. Potvrzuje se tak, že Montaguem, Stalnakerem a vlastně i Kaplanem reprezentovaný obrat v pragmatice je se sémantikou spojen více, než by na první pohled mohlo být patrné, a otázka, zda Kaplan studuje sémantiku výrazů, o jejichž referenci rozhodují pragmatické faktory, nebo zda svou teorii buduje v intencích near-side pragmatiky, se stává irelevantní. Pouze úhel pohledu rozhoduje o tom, jestli bude Kaplanova teorie indexických výrazů označena jako sémantika kontextově senzitivních výrazů, nebo jako formální near-side pragmatická koncepce. Právě proto, aby zachytil dvojakou povahu indexických výrazů, vyvinul Kaplan dvoustupňovou teorii významu, o níž bude pojednáno níže v oddílu 3.5.

3.2 Čisté indexikály a pravá demonstrativa

Když se David Kaplan přibližně na přelomu 60. a 70. let dvacátého století dvacátého století začal zabývat analýzou výrazů, jež dnes označujeme jako indexické, užíval pro ně termín *demonstrativa* (demonstratives). Později, i když nikoliv důsledně, začal používat termín indexikál (indexical).⁴ Novou terminologii zavedl Kaplan ve vědomé opozici k Russellovým *egocentrickým partikulárům* i Reichenbachovým *token-reflexioním výrazům*. Russellovu ani Reichenbachovu teorii nepovažoval Kaplan za vyhovující, proto se pro stejný typ výrazů rozhodl zavést odlišný termín.

---

⁴ Stejně jako výraz *indexický výraz*, také *indexikál* je českým překladem anglického *indexical*. Termíny *indexikál* a *indexický výraz* chápu jako synonymní a užívám je v tomto článku zaměnitelně.

Zopakujme, že za demonstrativa, resp. indexikály, považuje Kaplan skupinu výrazů, mezi něž patří pronomina „já“, „ty“, „on“, „jeho“, „toto“, „tamto“, adverbia „zde“, „nyní“, „včera“, „dnes“, adjektiva „současný“, „nynější“ apod. Všechny tyto jazykové výrazy mají společné, že jejich referent je závislý na kontextu jejich pronesení.⁵ Kaplan (1976) si ale také všiml, že lze rozlišit dva základní typy indexických výrazů.

Tzv. *pravá demonstrativa* (true demonstratives) jsou specifická tím, že pro určení referentu je kromě znalosti kontextu nutná ještě přidružená demonstrace, kterou lze provést například ukázaním. Pokud příslušná demonstrace není připojena, považuje Kaplan pravé demonstrativum za nekompletní. Typickým představitelem této kategorie je výraz *tamto* (that). Z terminologických důvodů je nutné odlišit nekompletní demonstrativum, kdy přidružená demonstrace chybí, od demonstrativa prázdného (vacuous), kdy neexistuje žádný referent, například z důvodu halucinace nebo při označování více objektů zájmem „on“.

Tzv. *čisté indexikály* (pure indexicals) naopak pro určení referentu žádnou přidruženou demonstraci nepotřebují, a případná demonstrace má buď zdůrazňovací funkci, nebo je zcela irelevantní. Do této skupiny patří například výrazy „já“, „nyní“, „zde“ (v jednom smyslu) nebo „zítra“. Pro všechny čisté indexikály platí, že v každém kontextu je jejich referent plně určen lingvistickým pravidly. Užije-li mluvčí výraz „já“, pak bez ohledu na to, ke komu hodlá referovat, nebo na koho ukazuje, referuje vždy sám k sobě. Některé výrazy mohou mít čisté i demonstrativní užití. Výraz „zde“ je při vyslovení „Já jsem zde“ užit jako čistý indexikál, zatímco při vyslovení „Za chvíli budeme zde“ a doprovodnému ukázaní na bod na mapě se jedná o užití demonstrativní.

Návrh Kaplanovy terminologie byl vcelku pozitivně přijat a zdá se, že většina odborné veřejnosti jej akceptovala. David Braun (2001) však odmítl zařazení výrazů „zde“ a „ted“ do seznamu čistých indexikálů. I když námitka není zcela přesná v tom smyslu, že výraz „zde“ může mít podle Kaplana jak čisté indexické, tak demonstrativní užití, Braunova poznámka zjevně míří jiným směrem. Porovnejme typické promluvy

---

⁵ Některé výrazy, např. „on“, mohou fungovat nejen jako indexikály, ale také jako anafory. Anaforickým užitím těchto výrazů se však Kaplan nezabývá. Pro detailní pohled na problematiku indexických výrazů, jejich kategorizaci i srovnání jednotlivých přístupů analýzy viz zejména heslo *Indexicals* Stanfordské encyklopedie filosofie (Braun 2001) a v česky psané literatuře studie Rostislava Niederleho (Niederle 2002; 2004). V této práci se soustředím především na přístup Kaplanův, který ostatně patří mezi nejlivnější.

„Teď jsem připraven k odjezdu“ a „Lidé teď jezdí v autech místo na vozech tažených koňmi“. Braun upozorňuje na to, že rozsah časového intervalu ve dvou uvedených promluvách se typicky liší, a závisí proto na intencích mluvčího. „Teď“, stejně jako „zde“, je podle Brauna jaksi „nafukovací“ v závislosti na záměru mluvčího, a mělo by proto být považováno spíše za pravé demonstrativum.

Nyní už můžeme explicitně formulovat první ze dvou principů, na nichž je založena celá Kaplanova analýza indexických výrazů:

Princip 1: Referent čistého indexikálu závisí na kontextu a referent pravého demonstrativa závisí na přidružené demonstraci.

Je třeba zdůraznit, že ačkoliv uvedená formulace Principu 1 pochází přímo od Kaplana (1976, 10), bez doplňujícího komentáře se jeví jako příliš silná. Referent pravého demonstrativa pochopitelně závisí *také* na přidružené demonstraci, nezávisí ale *pouze* na ní. A hovoří-li zde Kaplan o kontextu, má na mysli kontext situační, nikoliv jazykový (více viz oddíl 3.4).

3.3 Indexikály jako přímo referující výrazy

Pochopení druhého Kaplanova principu vyžaduje podrobnější výklad, jenž se bude týkat především problematiky přímé reference a souvisejícího pojmu rigidní designace.

Princip 2: Indexikály, tedy jak čisté indexikály, tak pravá demonstrativa, referují *přímo*.

Je všeobecně známo, že Gottlob Frege prosazoval dvojúrovňovou teorii významu, podle které má každý výraz přirozeného jazyka jednak *význam* (Bedeutung), ztotožněný s referencí daného výrazu, a jednak *smysl* (Sinn), totožný se „způsobem zadání“ (viz Frege 1992).⁶ Dále platí tzv. princip kompozicionality, podle kterého je smysl složeného výrazu funkcí smyslů jeho částí, a toto pravidlo lze aplikovat i na celé věty. Smysl věty označuje Frege jako „myšlenku“ (viz Frege 1996, 264) a existuje poměrně rozšířený názor, který ztotožňuje myšlenku s *propozicí*.⁷ Přijmeme-li prozatím zto-

---

⁶ I když Kaplan a řada dalších filosofů překládá Fregeho *Bedeutung* jako *denotation* (denotace), alternativní (a možná i vhodnější) je překlad *meaning* (význam). V tomto článku budu pojmy význam a denotace, pokud půjde o fregeánskou filosofii, užívat zaměnitelně.

⁷ Původně byly propozice obvykle chápány jako funkce z možných světů a časů do pravdivostních hodnot, v současnosti převažuje pojetí propozic jakožto strukturovaných entit, tedy *uspořádaných entic funkcí*. Věta *vyjadřuje* propozici.

tožnění myšlenky se smyslem věty a propozicí, získáme možnost důležitějšího srovnání různých typů propozic. Z Fregeho koncepce přímo vyplývá, že každý výraz jazyka referuje k označovanému objektu *zprostředkovaně*, prostřednictvím smyslu. Protože smysl věty, tedy propozice, je podle Fregeho složen výhradně ze *smyslů* dílčích výrazů, je jasné, že označované objekty nemohou být konstituenty vyjádřené propozice.

Kaplan Fregeho přístup v naznačené podobě odmítá, věří totiž v existenci tzv. *singulárních propozic*, jež někdy bývají označovány také jako *russelliánské propozice*, protože byly poprvé zavedeny zřejmě Bertrendem Russellem. Singulární propozice jsou „propozice o jedinečných objektech nebo individuích v tom smyslu, že mají tyto objekty nebo individua jako *konstituenty* propozice“ (Fitch 2002). Obvykle bývají představovány v kontrastu s tzv. *generálními propozicemi*, jež se netýkají jednotlivé věci, ale spíše třídy nebo druhu věcí, a tzv. *partikularizovanými* (particularized) *propozicemi*, které se jednotlivých věcí nebo individuí sice týkají, ale neobsahují je jako konstituenty. Typickým příkladem věty, která vyjadřuje singulární propozici, je „Sókrates byl moudrý“. Věta „Většina Američanů miluje hamburgery“ vyjadřuje generální propozici a věta „Vynálezce brýlí byl holohlavý“ vyjadřuje partikularizovanou propozici.

Propozice mohou být považovány za singulární v případě, že věty, které tyto propozice vyjadřují, obsahují tzv. *singulární termy*. Protože právě singulární termy referují bez zprostředkování smyslem, propozice vyjádřené větami, které singulární termy obsahují, mají jako své konstituenty přímo individua, nikoliv smysly.

Adekvátní analýza indexických výrazů podle Kaplana vyžaduje, aby tyto výrazy byly považovány za přímo referující. Problémy, do kterých se dostává fregeánská analýza indexických výrazů, byly dobře popsány v relevantní literatuře (viz zejména Perry 1977; Niederle 2002 a 2004). Připomeňme alespoň, že je obtížné nalézt jediný smysl vyjádřený indexickým výrazem. Věta „Já jsem holohlavý“ vyjadřuje odlišné propozice v závislosti na kontextu pronesení, zdá se proto, že výraz „já“ musí mít nekonečně mnoho smyslů. Jedním z možných řešení uvedeného problému je právě přijetí singulárních propozic. Pokud totiž propozice obsahuje jako svůj konstituent objekt, k němuž indexický výraz jakožto singulární term referuje, obtíže spojené s identifikací smyslu tohoto výrazu odpadají.

Řekli jsme, že indexické výrazy považuje Kaplan za přímo referující. Jeho pozici je však nutné specifikovat, protože přímá reference bývá často spojována s tzv. *rigidní designací*. Pojem rigidního designátoru zavedl Saul Kripke (viz Kripke 2002, 59 – 60) a charakterizoval jej jako výraz, který ve

všech možných stavech věcí (tedy ve všech možných světech) označuje tentýž objekt. Toto pojetí rigidního designátoru není jediné možné, dokonce i Kripke zřejmě nabízí více charakteristik, výše uvedené chápání je však nejrozšířenější. Několik odlišných typů a s nimi spojených definicí rigidního designátoru identifikoval Marián Zouhar (viz Zouhar 2006).

V jakém smyslu jsou ale indexické výrazy rigidními designátory? Rozhodně není pravda, že například výraz „já“ referuje ve všech možných světech a časech k témuž objektu, a totéž platí i pro další indexické výrazy. Hovoříme-li tedy o rigidní designaci ve spojení s indexickými výrazy, můžeme o ní uvažovat pouze v souvislosti s jednotlivými *realizacemi* nebo, chceme-li, užitími indexických výrazů: „Jestliže tedy rozlišíme *typ* výrazu a *realizaci* výrazu, budeme tvrdit, že rigidními designátory jsou jednotlivé realizace indexických výrazů, ne jejich typy. Indexické výrazy jako typy ve skutečnosti nejsou žádnými rigidními designátory, protože nejsou ani žádnými designátory“ (Zouhar 2006, 118). Zouharovo rozlišení typ/realizace odpovídá tradiční distinkci *type/token*. Přestože Kaplan raději než o tokenu věty obsahující indexické výrazy hovoří o větě-v-kontextu, v této chvíli můžeme jeho subtilní terminologický posun zanedbat.

Jednotlivé realizace indexických výrazů tedy fungují jako rigidní designátory. Vzhledem k tomu, že existuje více typů rigidní designace, však stále zbývá objasnit, ke kterému z nich indexické výrazy náleží. Aby mohl být určitý objekt referentem realizace daného indexického výrazu, musí splnit určitou podmínku. Referuje-li například mluvčí k určitému objektu demonstrativem „on“, pak tento objekt musí být mužského pohlaví, nebo alespoň entita mužského rodu. Aby byl objekt referentem realizace výrazu „já“, musí být tento objekt totožný s mluvčím, jenž výraz „já“ vyslovuje. Nutnost splnění jistých kritérií mají indexické výrazy společnou s deskripcemi. Ale zatímco v případě výroků, které obsahují deskripce, jsou součástí pravdivostních podmínek příslušných výroků *deskriptivní kritéria*, prostřednictvím kterých deskripce referují k individuí, součástí pravdivostních podmínek výroků obsahujících indexické výrazy jsou podle Kaplana samotné *referenty* realizací těchto výrazů. Jinými slovy, konstituentem singulární propozice vyjádřené větou, které obsahuje indexický výraz, není deskriptivní podmínka či fregovský smysl, ale přímo referent daného indexického výrazu.⁸

⁸ Kaplan tedy zastává teorii strukturovaných propozic, jejichž konstituentem je referent, a nikoliv smysl indexického výrazu. Idea propozic jakožto strukturovaných entit, a zejména pak propozic singulárních, nebyla všeobecně přijata. Jedním z hlavních dů-

Marián Zouhar (2006, 66 – 67) rozlišuje dvě pojetí přímé reference, s nimiž se lze ve filosofických pracích setkat. Podle prvního přístupu je výraz přímo referující v tom smyslu, že vztah mezi ním a objektem, ke kterému referuje, není zprostředkovaný žádnou další entitou. Uvedené pojetí tedy popírá, že by mezi přímo referujícím výrazem a jeho referentem mohla existovat jakákoliv entita podobná fregovskému smyslu. Pro druhé chápání přímé reference, jež obhajuje i Kaplan, je důležité to, čím přispívá výraz do sémantického obsahu složených výrazů, respektive jaký druh konstituentu propozice výraz vyjadřuje. Protože jednotlivé realizace indexických výrazů jsou podle Kaplana přímo referující pouze v druhém smyslu, stále platí, že referent indexického výrazu musí splnit určité deskriptivní podmínky, jež indexický výraz určuje. Není tedy žádoucí nebo dokonce nutné tvrdit, že vztah mezi indexickým výrazem a jeho referentem postrádá jakoukoliv zprostředkující entitu. Kaplanovi se tak podařilo zachovat základní fregovskou ideu, podle níž také indexické výrazy vyjadřují své smysly. Jestliže mluvčí užije výraz „on“, pak tento výraz referuje k určitému individuu, pokud je mužského pohlaví a zároveň mu je adresována příslušná realizace indexického výrazu. Realizace indexického výrazu tedy po svém referentu „vyžaduje“ splnění jistých pevně stanovených podmínek, stejně jako tomu je i v případě deskriptivní. Avšak poté, co je vybrán referent, už žádná deskriptivní podmínka nehraje roli a konstituentem propozice obsahující indexický výraz je výhradně referent realizace tohoto výrazu. V naznačeném smyslu můžeme chápat následující Kaplanův výrok: „Hodlám užívat ‚přímo referenční‘ pro výraz, jehož referent, je-li jednou určen, je považován za stálý pro všechny možné okolnosti, je tedy považován za propoziční komponentu“ (Kaplan 1976, 12). Přestože se Kaplan (1976, 11) zdráhá označit indexické výrazy za rigidní designátory z důvodu možné záměny jeho vlastní koncepce s Kripkeho, v Kaplanově pojetí indexické výrazy rigidními designátory nepochybně jsou, neboť *tentýž* referent indexického výrazu zůstává fixovaný pro všechny možné světy.

---

vodů pro akceptování singulárních propozic je zřejmě analýza indexických výrazů, problém však představuje například kombinování abstraktních objektů s objekty vnějšího světa. Nejvlivnější argumenty proti přijetí singulárních propozic jsou uvedeny v hesle *Singular Propositions* (Fitch 2002).

3.4 Kontext

Pro určení referentu dané realizace indexického výrazu je nutné mít k dispozici určité informace o okolnostech, které realizaci provázejí. Soubor těchto okolností se obvykle nazývá kontext. Zdaleka však nepanuje všeobecná shoda o tom, jakým způsobem kontext jakožto entitu chápat, jak má být strukturovaný či které informace musí nutně obsahovat. Protože kontext je pro analýzu indexických výrazů jednou z klíčových kategorií, pochopení Kaplanovy pozice vyžaduje krátký exkurz do vývoje pojetí kontextu, zvláště když Kaplan tvrdí, že kontextem je determinována nejen extenze, ale také intenze indexického výrazu.

Lingvistické teorie obvykle definují kontext jako danému textu předcházející a následující jazykový materiál. Filosofové zkoumající sémantiku indexických výrazů se zabývají jak zmíněným kontextem lingvistickým, především v rámci zkoumání anafory, tak kontextem extralingvistickým. Stoupence druhé z uvedených oblastí, mezi něž patří i Kaplan, především zajímá, jakým způsobem jsou indexické výrazy determinovány vnětextovými okolnostmi promluvy. Jako jeden z prvních si klíčovou roli kontextu pro vypracování adekvátní analýzy přirozeného jazyka v rámci formální pragmatiky uvědomil Richard Montague (1968, 99). Interpretace jeho pragmatického jazyka vyžaduje zohlednit možné kontexty použití. Kontexty chápe jako komplexní entity, navrhuje však zaměřit pozornost vždy pouze na ty jejich rysy, které jsou relevantní pro příslušný diskurz. Komplexy relevantních rysů označuje jako *indexy* (indices), přijímá také termín Dana Scotta *body referenčního rámce* (points of reference). Pro zájmeno „já“ jsou tedy podle Montagueho relevantní dva aspekty kontextu použití, a to mluvčí a okamžik promluvy. Spíše subjektivní pojetí kontextu založené na pojmu presupozice představil ve studii *Pragmatics* Robert C. Stalnaker (1972). Podle Stalnakera jsou intuice kompetentního uživatele daného jazyka o tom, co bylo explicitně řečeno, doprovázeny intuicemi o tom, co nebylo řečeno, ale pouze předpokládáno, respektive presuponováno. V tradičním pojetí bývá sémantická presupozice chápána jako netriviální důsledek sdílený tvrzením i jeho negací. Výrok „Přestal jsem bít svou přítelkyni“ i negace tohoto výroku presuponuje, že mluvčí svou přítelkyni někdy bil. Stalnaker si všiml, že sémantické presupozice jsou presuponovány také pragmaticky v tom smyslu, že mluvčí je považuje za dané a zároveň předpokládá, že budou přijaty i posluchači. Danou presupozici tedy mluvčí chápe jako

součást tzv. *common ground*,⁹ jež Stalnaker ztotožňuje s množinou mluvčím i posluchačem sdílených presupozic. A právě *common ground* – sdílená přesvědčení, jež slouží jako běžné presupozice pro interpretaci tvrzení – tvoří podle Stalnakerova důležitou část kontextu. Ve Stalnakerově pragmaticky a spíše subjektivně orientované koncepci je kontext chápán jako množina světů, které sdílejí *common ground* v konverzaci.

Na rozdíl od Stalnakerova nepovažuje Kaplan roli presupozic za tak zásadní. Kontext je v jeho pojetí objektivní v tom smyslu, že zahrnuje pouze aktuální základní fakty o promluvě: mluvčího, čas, místo a možný svět promluvy. Kaplan (1989) se však především vymezuje vůči starším teoriím, jež podle něj zacházejí s kontextem zhruba následovně:

Považujeme-li výraz „Anglická královna v roce 1973“ za funkci z možných světů do individuů ($w \rightarrow i$), již Church nazývá *individuovým konceptem*, Carnap *individuem-v-intenzi* a Tichý *individuovým úřadem (individuovou rolí)*, výraz „já“ za funkci identity z mluvčích do individuů ($a \rightarrow a$) a výraz „zde“ za funkci z míst do míst ($p \rightarrow p$), pak úloha kontextuálních faktorů při determinaci extenze výrazů „já“ a „zde“ je zřejmě analogická k úloze možného světa ve výrazu „Anglická královna v roce 1973“.¹⁰ Pro potřeby práce s větami, jejichž determinace je ovlivněna kontextuálními faktory, postupem času vznikl obecnější pojem: *index*. Ten už má mnoho souřadnic ($w, t, p, a \dots$), jedná se v podstatě o uspořádanou n -tici, tedy model. Intenze indexického výrazu je pak funkce, která každému indexu přiřazuje extenzi v tomto indexu ($\langle w, t, p, a \dots \rangle \rightarrow$ extenze ve $\langle w, t, p, a \dots \rangle$). Věta je logicky pravdivá, je-li pravdivá v *každém* indexu.¹¹

⁹ Přestože se nabízí několik možností překladu, např. *sdílené zázemí* nebo *obecné povědomí*, ponechávám Stalnakerův termín v zájmu přesnosti raději nepřeložen.

¹⁰ Funkce budou ve zbývající části textu znázorněny také „formálními“ zápisy. Pro možný svět je zvolena proměnná w , pro časový okamžik a reálná čísla t , pro individua i , pro pravdivostní hodnoty o , pro polohu p a pro mluvčího a . Levá strana označuje argument, pravá hodnotu. Obdobnou výstavbu typů užívá např. Tichého TIL a v podstatě i Kaplan, který ovšem přidává ještě p pro polohu, a pro činitele. Znázornění jsou pochopitelně velmi zjednodušená – každý systém s typy zachází odlišně. Přesto věřím, že přispějí ke snazší orientaci v textu a větší přehlednosti.

¹¹ Standardní teorii kontextu založenou na indexech prezentoval v roce 1972 David Lewis, jenž chápe index jako soubor relevantních faktorů, na kterých závisí extenze (viz Lewis 2006). Intenzi pak Lewis chápe jako funkci z indexů do extenzí, přičemž „indexem bude zhruba osmice, jejíž první souřadnicí je možný svět, druhou souřadnicí je časový okamžik, třetí souřadnicí je místo, čtvrtou souřadnicí je osoba (nebo jiný tvor schopný být mluvčím), pátou souřadnicí je množina osob (nebo jiných tvorů schopných tvořit posluchačstvo), šestou souřadnicí je množina (případně prázdná) konkré-

Kaplan není přesvědčen o správnosti uvedeného tradičního pojetí. Věta „Já jsem nyní zde“ je sice kontingentní (nahodilá), ale zároveň *nemůže* být pronesena jako nepravdivá. Třídou indexů proto Kaplan zužuje na tzv. *vlastní indexy*: ve světě w je umístěno individuum x v místě p a čase t . Nevlastní indexy jsou jako nemožné světy – takové kontexty by nemohly existovat; bude-li proto v tomto textu zmíněn kontext v souvislosti s Kaplanovou filosofií, půjde už vždy o vlastní kontext.

V Kaplanově pojetí analýzy indexických výrazů není kontext zcela totožný s rolí možného světa v modálních logikách. Kontext použití Kaplan ztotožňuje s n -ticí $\langle a, t, p, w \rangle$, tedy popořadě mluvčí dané realizace indexického výrazu, čas této realizace, její místo a možný svět. Znalost uvedených faktorů rozhoduje o stanovení referentu příslušného indexického výrazu. Teprve až je referent realizace indexického výrazu v daném kontextu stanoven, je možné zkoumat tzv. *okolnosti evaluace*, tedy stanovit pravdivostní podmínky pro kontrafaktuální situace. Jinými slovy, *kontext* nejdříve určí referent daného použití indexického výrazu, a teprve pak *možný svět* určuje, zda příslušný objekt má nebo nemá výrokem predikovanou vlastnost, přičemž pro stanovení pravdivostní hodnoty máme k dispozici pouze jediný, kontextem dodaný a definitivně určený objekt.

Jisté nejasnosti může vyvolat fakt, že možný svět vystupuje v pozici okolnosti evaluace a zároveň jako jeden z rysů kontextu. Možné světy v těchto dvou rolích však nemusejí být nutně totožné a lze je bez problémů zkoumat odděleně. Ve funkci parametru kontextu identifikuje možný svět referent indexického výrazu, zatímco funguje-li možný svět jako okolnost evaluace, určuje pravdivostní hodnotu propozice, která příslušný referent obsahuje jako svůj konstituent.

3.5 Nové entity: obsah a charakter

Indexické výrazy sice podle Kaplana nepostrádají deskriptivní význam, ten je ale relevantní pouze dokud s jeho pomocí a vzhledem ke kontextu nestanovíme referent. Když následně posuzujeme okolnosti evaluace, už hovoříme o *tom* určitém referentu, neboť realizace indexických výrazů fungují jako rigidní designátory. Akceptujeme-li tedy jak existenci deskriptivního významu indexických výrazů, tak jejich schopnost přímé reference, zjistíme, že zřejmě disponují dvěma druhy významu, z nichž

---

ních věcí, na které lze odkázat, sedmou souřadnicí je výsek diskurzu a osmou souřadnicí je nekonečná posloupnost věcí“ (Lewis 2006, 206).

jeden nějak souvisí s deskriptivním významem a druhý s referentem. Kaplan tyto nové entity pojmenoval *obsah* a *charakter*. Jako další dva druhy smyslu mají být rozšířením známé Fregeho distinkce mezi smyslem a významem.

Obsahem výrazu míní Kaplan „to, co bylo řečeno“ (Kaplan 1976, 19). Pokud tedy vyslovím větu „Včera jsem byl uražen“, vyjadřuji specifický obsah. Totožná promluva někoho jiného, případně má vlastní promluva v jiný den by vyjadřovala jiný obsah. V případě vět, které neobsahují demonstrativa, jako „David Kaplan je uražen 15. března 1973“, zůstává obsah stejný ve všech kontextech. Základní myšlenka tedy zní:

Rozdílné kontexty pro věty obsahující demonstrativa produkují (kromě změny pravdivostní hodnoty) i rozdílné propozice.

Obsah věty v daném kontextu Kaplan ztotožňuje s propozicí, přestože jeho pojetí není s klasickým chápáním propozice totožné. Propozice, tedy obsah věty, podle Kaplana zároveň přibližně odpovídá Fregeho myšlence. Obsahy považuje Kaplan za entity podléhající evaluaci. Obsahem evaluované propozice je pravdivostní hodnota, výsledkem evaluace obsahu singulárního termu je objekt, a vždy platí, že výsledkem evaluace obsahu je extenze. Při dodržení důslednosti by obsah měl být znázorněn jako konstantní funkce z okolností evaluace do příslušných extenzí ($w \rightarrow \text{extenze}$), sám Kaplan ale navrhuje zjednodušení, na jehož základě lze za obsah považovat i hodnotu uvedené funkce, tedy referent (viz Kaplan 1976, 21).¹²

Charakter je pak pro Kaplana ta složka smyslu výrazu, která určuje, jakým způsobem je obsah determinován kontextem. Jestliže tedy obsah lze obecně chápat jako funkci z možných světů do extenze ($w \rightarrow \text{exten-$

---

¹² Kaplan bývá někdy řazen mezi příznivce tzv. *referencialismu*. Prvním typickým rysem referencialismu je silná důvěra v pojem „to, co bylo řečeno“, jež Kaplan ztotožňuje s vyjádřenou propozicí. Za druhé platí, že „to, co bylo řečeno“ závisí více na *referenci* jmen a indexikálů než na tom, jaké podmínky identifikace s nimi mluvčí nebo posluchači spojují. Základní principy referencialismu bývají spojovány se studií *Reference and Definite Descriptions* Keitha S. Donnellana (1966). V případě referenčního užití určitých deskripcí je konstituentem vyjádřené propozice referent deskripce, nikoliv deskriptivní podmínka (viz Donnellan 1966, 286). Pro informace o problémech spojených s referencialismem viz Korta – Perry (2006).

ze),¹³ charakter je funkce z možných kontextů do obsahů ($\langle w, t, p, a \rangle \rightarrow (w \rightarrow \text{extenze})$).

Charakter výrazu „já“ lze znázornit jako funkci, která přiřazuje každému kontextu ($\langle w, t, p, a \rangle$) ten obsah, který je reprezentován konstantní funkcí z možných světů do mluvčího (agent) kontextu ($w \rightarrow a$). Zápis funkce, která reprezentuje charakter výrazu „já“ má tedy podobu ($\langle w, t, p, a \rangle \rightarrow (w \rightarrow a)$), přičemž funkce ($w \rightarrow a$) je Churchův individuový koncept. To, že charakter výrazu „já“ je funkce, která kontextu přiřazuje funkci (individuový koncept), nikoliv individuum, pomáhá předcházet řadě problémů, o nichž bude pojednáno níže.

Charakterem věty „Včera jsem byl uražen“ je funkce z kontextu do propozice ($\langle w, t, p, a \rangle \rightarrow (w \rightarrow o)$). Kaplan tedy překročil původní rámec své teorie a uvažoval také o charakteru výroků, které samy indexický výrazy nejsou, pouze indexické výrazy obsahují. Dvojici smyslů, tedy obsahem i charakterem, podle Kaplana disponují dokonce i výrazy, které demonstrativa vůbec neobsahují. Platí však, že „výrazy bez demonstrativ mají konstantní charakter, to znamená, že vyjadřují stejný obsah ve všech kontextech“ (Kaplan 1989, 70).

Kaplan se domnívá, že to, co kompetentní mluvčí daného jazyka zná z výrazu „já“, je právě charakter, jež proto můžeme považovat za jakýsi přirozený význam indexického výrazu. Charakter je pevně určen konvencemi jazyka a naopak determinuje obsah výrazu v každém kontextu. Když Kaplan tvrdí, že indexikály mají „kontextově senzitivní charakter“ (Kaplan 1976, 25), neznamená to, že by se charakter měnil, stejně jako se nemění přirozený význam nebo, chceme-li, deskriptivní obsah indexického výrazu. Funkce se nemění, změnami prochází pouze *hodnoty* této funkce, a to právě v závislosti na kontextu. Výrazy neindexické, jak už bylo naznačeno výše, mají naopak fixní charakter v tom smyslu, že jejich obsah zůstává stejný v jakémkoliv kontextu.

Zná-li kompetentní mluvčí daného jazyka charakter příslušného indexického výrazu, znamená to, že si je vědom existence určitého konvenčně stanoveného lingvistického pravidla, na jehož základě může při znalosti kontextu stanovit obsah realizace tohoto indexikálu. Indexický výraz jako *typ* (type) postrádá obsah a existuje pouze v podobě kon-

¹³ V případech, kdy je v textu znázorněna funkce typu ($w \rightarrow \dots$) a hovoří se o funkcích z možných světů do..., jde o vědomé zjednodušení. Temporální parametr *t* by, jak Kaplan připomíná, mohl být bez problémů zaveden.

venčně stanovené abstraktní jednotky daného jazyka, zatímco *realizaci* indexického výrazu můžeme připsat jak charakter, na jehož základě vybíráme v závislosti na kontextu referent, tak obsah, jenž je při jistém zjednodušení totožný právě s referentem. Explicitně řečeno, charakter náleží typu, obsah náleží promluvě, respektive větě-v-kontextu. Charakter výrazu „já“ se nemění, i když je kontextově senzitivní, neboť se nemění ani přirozený význam totožný s pravidlem pro výběr referentu. Toto pravidlo pro výraz „já“ říká vždy totéž: vyber kohokoliv, kdo je mluvčím příslušné realizace uvedeného výrazu. Zatímco obsah promluvy může být určen mylně (např. pro nedostatek znalostí o kontextu), charakter každého dobře utvořeného výrazu determinují pravidla příslušného jazyka.

Výše uvedené pojetí obsahu a charakteru implikuje několik závěrů:

- V rozdílných kontextech promluva „Já jsem nyní zde“ vyjadřuje různé obsahy (propozice).
- Ve většině kontextů (pokud ne ve všech) promluva „Já jsem nyní zde“ vyjadřuje nahodilou propozici.
- Ve všech kontextech promluva „Já jsem nyní zde“ vyjadřuje pravdivou propozici, přesněji propozici pravdivou ve světě kontextu.¹⁴

Věta „Já jsem nyní zde“ je analytická – je pravdivá pouze na základě významu – a zároveň není nutná. Toto na první pohled nesmyslné tvrzení je podle Kaplana korektní, pokud přistoupíme na jemnější analýzu, jakou umožňuje právě jeho rozdělení smyslu na obsah a charakter společně s dvojitou indexací, která zohledňuje nejprve vlastní indexy (kontext) a pak také indexy nevlastní (okolnosti evaluace). Charaktery (významy) jsou totiž „analytické“ („logicky pravdivé“) entity, zatímco obsahy (propozice) jsou entity „nutné“. Věta „Já existuji“ je typickým příkladem logické pravdy, která není nutná. Její charakter každému kontextu přiřazuje pravdivou propozici, která je ale sama o sobě nahodilá. Rozdíl mezi obsahem a charakterem, jak Kaplan připomíná, mohl být však jen stěží zpozorován před počátky výzkumu v oblasti demonstrativ právě proto, že výrazy bez demonstrativ mají konstantní charakter a vyjadřují stejný obsah ve všech kontextech.

---

¹⁴ Připomeňme, že zatímco termín promluva patří spíše do teorie mluvnických aktů, podle Kaplana by pro posouzení pravdivosti nemělo být vyžadováno samotné pronesení věty. Mělo by tedy být možné posoudit dvě věty v jednom kontextu. Kaplan však svůj termín věta-v-kontextu neuzívá příliš důsledně.

Nyní můžeme zpřesnit Kaplanovo pojetí přímé reference. Protože význam (charakter) je s výrazem asociován konvenčně, reference daného indexického výrazu je skutečně zprostředkována, a to právě charakterem, pouze platí, že konstituentem propozice už není charakter, ale referent. Kaplan zároveň upozorňuje, že k tomu, aby výraz referoval přímo, není potřebná žádná forma obeznámenosti s referentem. I když tedy charakter nějaký objekt vybírá, a dokonce přímo, my tento objekt znát nemusíme. Představme si například člověka zavřeného v kufru auta, který neví, kde zrovna je, ani kolik je hodin. Přesto může pronést větu „Je tu teď ticho“ a referovat přímo. Přímá reference je podle Kaplana zaměřena na formu reference, nikoliv na znalost referentu, a kdokoliv tvrdí opak, kontamínuje sémantiku přímé reference metafyzikou a epistemologií.

Zdá se, že s výjimkou přijetí přímé reference Kaplanova koncepce indexických výrazů vcelku odpovídá duchu Fregeho filosofie jazyka. Vztah charakteru a obsahu chápe Kaplan podobně jako vztah mezi fregovským smyslem a významem: charakter je podle Kaplana způsob prezentace obsahu. Srovnání ale z hlediska terminologické analogie mírně pokulhává, když si uvědomíme, že smyslem větné promluvy je podle Fregeho myšlenka, která sestává výlučně ze smyslů. Kdybychom fregovský smysl ztotožnili s charakterem, smysl věty (myšlenka) by musel odpovídat charakteru této věty. Kaplan ale Fregeho myšlenku nedvojznačně ztotožňuje s obsahem věty, tedy s propozicí. Srovnání pojmových aparátů ukazuje, že jakýkoliv pokus o ztotožnění Fregeho pojmů s Kaplanovými může být nanejvýše ilustrativní. Hlavní podíl viny na těchto nesrovnalostech však pochopitelně nese právě Kaplanovo rozštěpení smyslu na obsah a charakter, přičemž charaktery fungují jako jakési smysly pro smysly. Přes uvedenou výhradu, jejíž povaha je spíše terminologická a měla by pouze nabádat k opatrnosti, lze trvat na tom, že obecné ideje Fregeho filosofie jazyka Kaplan alespoň z větší části respektuje. V článku *Myšlenka: logické zkoumání Frege tvrdí: „Chce-li někdo dnes říci to, co včera vyjádřil použitím slova ‚dnes‘, nahradí toto slovo slovem ‚včera‘. I když myšlenka je stejná, musí se její slovní vyjádření odlišovat, aby se zrušila změna smyslu vyvolaná časovým rozdílem mezi výpověďmi“* (Frege 1996, 268). Akceptujeme-li přibližné ztotožnění obsahu věty s myšlenkou, pak Fregeho výrok je dobrým příkladem Kaplanova tvrzení, že „dva výskyty fráze mohou mít stejný obsah, i když se liší v charakteru“ (Kaplan 1976, 51). Může však také nastat situace, kdy mají dvě fráze stejný charakter, ale liší se v obsahu. Typický příkladem jsou dva výskyty výrazu „já“.

3.6 Dthat

Kaplanova snaha zformulovat sémantiku indexických výrazů poněkud rigidněji vedla k formalizaci, pro niž byl jako základ použit jistý druh predikátové logiky prvního řádu (viz Kaplan 1989). Specifičnost indexikálů a vět, ve kterých jsou užívány, si samozřejmě uvědomili jiní filosofové, jako například P. F. Strawson. Ten si ale na rozdíl od Kaplana zřejmě myslí, že vlastnost vět obsahujících demonstrativa – totiž vyjadřovat rozdílné propozice – znemožňuje zpracování takových vět logikem (viz Strawson 1950, 344).

Nepočítáme-li dvojici obsah-charakter, filosoficky zřejmě nejzajímavějším prvkem Kaplanovy formalizace je operátor „dthat“ (viz Kaplan 1990a). Následující kapitola se pokusí přiblížit mechanismus fungování tohoto operátoru i Kaplanovy motivace k jeho vytvoření. Mělo by také být jasnější, jaké okolnosti, kromě těch už zmíněných, přivedly Kaplana k zavedení obsahu a charakteru. Na několika místech bude nutná jistá obezručnost s filosofií a terminologií Fregeho a Russella.

Během třicátých, čtyřicátých a padesátých let převládala v teorii jazyka sémantika nad epistemologií. V tomto „zlatém věku čisté sémantiky“ byla vytvořena homogenní teorie zahrnující jazyk, význam, i entity světa. Vývoj, jak se Kaplan domnívá, vyvrcholil Carnapovým *Meaning and Necessity*: „Každý označující výraz má extenzi i intenzi. Věty mají pravdivostní hodnoty jako extenze a propozice jako intenze, predikáty mají třídy jako extenze a vlastnosti jako intenze, termy mají individua jako extenze a individuové koncepty jako extenze atd. Intenze složeniny je funkce intenzí částí“ (Kaplan 1990a, 14). V takto průzračně čisté teorii je, jak Kaplan trefně podotýká, krása i síla. Stále však nezmizely jisté pochybnosti, mimo jiné v souvislosti s vlastními jmény a demonstrativy.

Hlavní problém analýzy vlastních jmen spočívá podle Kaplana ve speciálním intimním vztahu mezi vlastním jménem a jeho nositelem. Podle Russella pravé vlastní jméno, na rozdíl od deskripce, znamená to, co pojmenovává. Zdá se však, že alespoň v určitých mluvnických aktech to, co chceme vyjádřit, nemůže být dokonale popsáno slovy.

Uvažujme věty a) „John je vysoký“ a b) „John tvrdí, že x je špion“, přičemž x ve větě b) *nefunguje* jako proměnná.

Russellova analýza věty a) rozlišuje vlastnost (vyjádřenou predikátem „je vysoký“) a individuum (John), přičemž John je „lapan“ v propozici – individuum John je tedy složkou propozice.

Pro věty a) a b) platí, že vlastnost být vysoký je přesně vyjádřena výrazem „je vysoký“, stejně tak vlastnost být špion je přesně vyjádřena výrazem „je špion“. Žádný výraz ale přesně nevyjádří Johna. Výraz může vyjádřit pojem nebo vlastnost, případně fregovský smysl, který John ve skutečnosti naplňuje. Je mnoho takových názorů či představ, existuje mnoho smyslů, které lze spojit s vlastním jménem, žádný z nich ale není John.

Pro další postup je třeba odlišit obecné (generální) propozice od singulárních propozicí.¹⁵ Uvažujme věty:

- (1) Nějaký špion je podezřelý.
- (2) Každý špion je podezřelý.
- (3) Ten špion je podezřelý.¹⁶
- (4) John je podezřelý.

Nyní si představme každou propozici, spojenou s každou výše uvedenou větou, jako složeninu dvou částí: predikátu „být podezřelý“ (P) a *denotačního konceptu* (Russellův termín z roku 1903) neboli individua. Propozice pak bude uspořádaná dvojice dvou komponent. Dále každý kompletní možný stav věcí označíme jako možný svět. Výrazy „nějaký špion“, „každý špion“, „ten špion“ budou zapsány jako <„nějaký“, S>, <„každý“, S>, <„ten“, S>, kde S je vlastnost „být špion“. Výrazy „nějaký“, „každý“, „ten“ jsou synkategorematické. To znamená, že nemají žádný nezávislý význam, jsou jen indikátory toho, jak kombinovat části nesoucí význam při určování významu celkového. Věty (1), (2) a (3) lze zapsat jako:

- (5) <<„nějaký“, S>, P>
- (6) <<„každý“, S>, P>
- (7) <<„ten“, S>, P>

Každá z nich podle Kaplana označuje funkci, která přidělí každému možnému světu w a časovému okamžiku t pravdivostní hodnotu ($w, t \rightarrow 0$).

Věta (4) se od předchozích poněkud liší. Lze ji zapsat jako:

- (8) <John, P>¹⁷

¹⁵ S obecnými propozicemi pracuje už Aristoteles, vyjadřují je věty jako „Všechna S jsou P“, „Některá S nejsou P“ apod. Rozdíl mezi obecnými a singulárními propozicemi bude v tomto textu přeformulován ještě několikrát.

¹⁶ V originále (1) „A spy...“, (2) „Every spy...“, (3) „The spy...“.

Tato věta označuje funkci, která přidělí pravdu tomu w a t , kde John je členem P v tomto w a t . Přitom kdyby John byl individuum ve w a t , ale nebyl by tam členem P , funkce by „lhala“. Věta (4) je typickým příkladem singulární propozice, věty (1), (2) a (3) označují obecné propozice.

Rozlišení obecných a singulárních propozic slouží Kaplanovi mimo jiné k tomu, aby ukázal, že pohled na jazyk prosazovaný v onom zlatém věku čisté sémantiky je obecně správný pro velkou část jazykového chování využívajícího prostředky obecných propozic. V určitých případech ale tento přístup není dostačující a je nutné jej modifikovat. Kaplan nabízí alternativní pohled.

Některé, nebo dokonce všechny denotační fráze užitě v promluvě by neměly být považovány za část obsahu toho, co bylo řečeno. Měly by spíš být považovány za kontextuální faktory, které nám pomáhají interpretovat aktuální promluvu jako takovou, která má určitý obsah.¹⁷ Kontextuálních faktorů, které ovlivňují podobu recepce promluvy, pochopitelně existuje celá řada. O některých z nich už byla řeč v předchozích kapitolách a momentálně není nutné dál pokračovat ve výčtu. Svou pozornost Kaplan soustřeďuje na tzv. *singulární denotační fráze*. Jedná se o denotační fráze, které zamýšlejí označovat jedinečná individua jako „ten špion“, „John“ nebo „ $\sqrt{2}$ “. Nabízí se otázka, jak kontext ovlivňuje ty části promluvy, které korespondují se singulárními denotačními frázemi. Existuje pochopitelně vliv jazyka, kterým se mluví. Je také nutné určit, kterou z mnoha osob vlastní jméno označuje. Hlavním kontextuálním faktorem, který ovlivňuje singulární denotační fráze, je ovšem jejich spojení s demonstrativy („toto“, „ten špion“, „tamta kniha“ apod.). V některých užitích singulární denotační fráze je nutné, aby promluva byla doložena demonstrací, která vyznačuje objekt, pro nějž je fráze užitá.

---

¹⁷ Nikoliv ale <„John“, P >! John je ono „individuum lapené v propozici“. Zatímco pro zápisy (5) – (7) platí, že pracujeme s *významy* výrazů „nějaký“, „každý“, „ten“ (alespoň do té míry, co nám dovoluje jejich synkategorematicnost), v zápisu (8) žádnou jedinečnou entitu podobnou běžnému významu či fregovskému smyslu nemáme k dispozici, součástí propozice je zde přímo individuum John. Protože uvozovky v zápisech (5) – (8) nesignalizují citaci, ale určují, jaký objekt je součástí propozice, je jejich užití v zápise (8) nepřijatelné.

¹⁸ *Denotační (označující) fráze* (denoting phrase), stejně jako *denotační koncept*, jsou Russellovy termíny. Ještě v roce 1903 se Russell domníval, že denotační fráze skutečně nějaký objekt označují. V *On Denoting* z roku 1905 však už tvrdí, že denotační fráze (např. „nějaký člověk“) nenese význam sama o sobě, ale dává význam každému výroku, v němž se výraz „nějaký člověk“ vyskytuje.

O *demonstrativní* užití singulární denotační fráze jde tedy v případě, kdy mluvčí zamýšlí, aby objekt, pro který je fráze určena, byl označen přířazenou demonstrací.

Vzhledem k uvedeným okolnostem se Kaplan rozhodl sledovat určitý program: studovat kontextuální faktory. Uvažujme větu:

(9) On [mluvčí ukazuje na Johna] je podezřelý.¹⁹

S demonstrativem korespondující část propozice chápe Kaplan jako ono demonstrované individuum. Rozdílné formy, které demonstrace může mít, nejsou reflektovány v obsahu promluvy, respektive v propozici. Demonstrace nám nějak „dává“ část propozice korespondující s demonstrativem, tedy individuum, přitom však otázka, jakým způsobem je nám ono individuum dáno, je nepodstatná vzhledem k obsahu promluvy – stejně jako je pro obsah promluvy nepodstatný způsob, jakým rozumíme, že mluvčí hovoří anglicky.

Jednou z alternativ, jak si poradit s demonstrativy, je včlenit je do propozice. Fregeho dvojice smysl a význam může být rozšířena na všechny druhy označujících schémat. Vždy dostaneme označený objekt (význam) a způsob označení (smysl). Fregeho smysl je to, co je chápáno jazykově kompetentním příjemcem. Generalizací lze dojít k závěru, že smysl demonstrace je to, co je chápáno jazykově kompetentním příjemcem promluvy obsahující demonstrativa. Proto promluvy jako:

(10) Tohle [mluvčí ukazuje na Jitřenku brzy ráno] je stejná planeta jako tohle [mluvčí ukazuje večer na Večernici].

mohou být jak informativní, tak pravdivé. Kaplan se ovšem domnívá, že Fregeho zacházení s demonstrativy je nedostatečné, a navrhuje vlastní řešení.²⁰

Kaplan představuje nový výraz „*dthat*“ pro demonstrativní užití „*that*“.²¹ Často se objevuje spor mezi fregeánskou a demonstrativní analýzou promluvy, který lze podle Kaplana odstranit tak, že se spolehne-

---

¹⁹ Do hranatých závorek je vložen popis příslušné demonstrace. Tento popis bezprostředně následuje za každou demonstrativně užitou denotační frází.

²⁰ O důvodech nedostatečnosti Fregeho analýzy demonstrativ podrobně pojednává studie *Frege on demonstratives* (Perry 1977).

²¹ Výraz „*that*“ lze sice přeložit např. jako „*tamto*“, ale v případě spojení „*dthat*“ – Kaplanova termínu – bude zřejmě lepší ponechat jej v originále, zvláště když relevantní literatura v češtině i slovenštině přijala stejnou praxi.

me na záměr mluvčího. Při určitých příležitostech se můžeme rozhodnout užívat vlastní jména demonstrativně, tedy jako demonstraci individua, jehož jsou jménem. Při jiných příležitostech budeme vlastní jména analyzovat pomocí metody, kterou navrhnul Frege.²² V případě Fregeho analýzy se Kaplanovi zdá, že vlastní jméno je pojmáno jako „přestrojená“ deskripce. Kaplan se tedy snaží vytvořit paralelu mezi demonstracemi a deskripcemi, požaduje demonstrativní analýzu deskripcí pod heslem: „Jestliže ukázání (demonstraci) můžeme chápat jako formu popisu, proč nechápat popis jako formu ukázání?“ (Kaplan 1990a, 24).

Demonstrace má smysl a demonstratum. Smysl demonstrace se neobjevuje v propozici, je užit jen proto, aby fixoval demonstratum, které je v propozici přítomno. Analogicky, smysl deskripce není subjektem propozice, slouží jen k fixování denotace, kterou pak bereme přímo jako subjekt propozice. Teď lze chápat promluvu deskripce jako demonstraci, přičemž příslušná deskripce je uvedena uvnitř uvozovek v hranatých závorkách.

(11) Dthat [„ten špion“] je podezřelý.

Nyní předpokládejme, že ve skutečnosti aktuálně existuje pouze jeden špion a je jím John. Což lze vyjádřit:

(12) „ten špion“ označuje Johna.

Bereme-li v úvahu (12), bude (11) vyjadřovat (8), tedy $\langle \text{John}, P \rangle$. Už bylo řečeno, že promluva (3) (Ten špion je podezřelý) vyjadřuje (7) ($\langle \langle \text{„ten“}, S \rangle, P \rangle$). Promluva (4) (John je podezřelý) může být někdy podle Kaplana fregovským způsobem brána tak, že vyjadřuje něco jako (7). V tomto případě je vlastní jméno chápáno jako deskripce. Ovšem někdy mohou mluvčí, díky tomu, že postrádají dthat, vyslovit (3), když zamýšlejí vyslovit spíše to, co je vyjádřeno větou (11).

Věty typu (3) považuje Kaplan za mnohoznačné. Označují podle něj dvě různé propozice a dvě rozdílné funkce z w a t do pravdivostních hodnot.

Nyní je nutné učinit drobnou odbočku a zpřesnit rozlišení větných typů a konkrétních promluv. Určité věty mohou přidělit pravdivostní

---

²² Frege v článku *O smyslu a významu* uvádí, že u vlastních jmen jako „Aristoteles“ se mohou mínění o smyslu rozcházet. Někdo přijme „Žák Platóna a učitel Alexandra Makedonského“, někdo jiný „Ze Stagiry pocházející učitel Alexandra Makedonského“. Každý z nich pak bude s větou „Aristoteles se narodil ve Stagire“ spojovat jiný smysl (Frege 1992, 37). Tato Fregeho poznámka sice neimplikuje, že vlastní jména jsou skryté deskripce, často však takto bývá interpretována. Ani Kaplan není výjimkou.

hodnotu větného typu příležitostné promluvě – nevyjadřují tedy perspektivu v časoprostoru a pravdivostní hodnoty jsou přidělovány přímo, bez jakékoliv relativizace (čas, prostor...).²³ Pro věty tohoto typu se často užívá Quinův termín *věčné věty*. Kromě nich existují ještě větné typy, jejichž pravdivostní hodnota závisí např. na momentu promluvy. Každá specifická promluva (token) nestálé věty (type) je zvěčněním oné nestálé věty, kdy relativizace času je fixována časem promluvy. S každou promluvou nestálé věty tedy můžeme spojit stejnou funkci z w a t od pravdivostních hodnot, kterou spojujeme přímo s věčnými větami. Významem dané věty je pro Kaplana to, co jazykově kompetentní mluvčí chápe, co je společné všem promluvám věty a je jedním z faktorů pro určení obsahu promluvy dané. V souladu s tím, co bylo řečeno výše, by tímto významem věty mohl být její charakter. Obsah promluvy je funkce, která každému w přiděluje pravdivostní hodnotu, kterou by přijala promluva, kdyby byla ohodnocena s ohledem na tento w .

Teprve nyní lze zkoumat status možných promluv. Protože se promluva vždy někde odehrává, možný svět promluvy je klíčovým faktorem pro určení obsahu. Tento princip platí i v případě (11). Zároveň by stejné demonstrace (např. „ten špion“) měly determinovat rozdílná demonstrata v rozdílných světech. Podle Kaplana bychom pak měli být schopni reprezentovat demonstrace jako, řekněme, funkce z w a t do demonstrat. Tedy stejně, jako je pro Fregeho reprezentován význam určitých deskripcí. Rozdíl spočívá pouze ve způsobu, jakým je „vypočítán“ obsah promluvy, tedy v charakteru:

Obsahem promluvy (11) ve w a t je singulární propozice. To znamená, že se hovoří o konkrétním individuu, které má vlastnost být špionem.

Obsahem promluvy (3) ve w a t je **generální propozice**. Hovoří se o individuu určitého w , kdokoliv to je, které má vlastnost být špionem. Určitý člen „the“, který je užít v angličtině ve větě (3), vybírá z množiny právě jedno individuum, ovšem výběr je nutné opakovat v každém w .

V případě promluvy (11) ve w a t platí, že příslušné individuum je určeno ve světě, kde se odehrává promluva, a pak je *stejně* individuum prověřeno z podezřelosti ve všech ostatních světech. Pro (3) ve w a t pak determinujeme nové příslušné individuum v každém světě.

Slovní forma (3) však patrně umožňuje nejen *de dicto* čtení, které odpovídá Kaplanovu pojetí (3) jako generální propozice, ale také čtení *de re*.

²³ Budeme-li důslednější, ve skutečnosti existují relativizace dvě: 1) znalost jazyka promluvy a 2) možný svět (dané věty vždy implicitně referují k aktuálnímu světu).

Forma (3) proto může být užita někým, kdo postrádá dthat k vyjádření toho, co je vyjádřeno (11). V případě *de re* promluvy (3) by pak mluvčí výrazem „ten špion“ neprováděl deskripci právě jednoho individua přísouzením vlastnosti „být špionem“. Uvedený výraz by naopak sloužil jako prostředek k demonstraci konkrétního individua, jež je určeno přímo a definitivně.

Typy (3) a (11), jsou-li vysloveny ve stejném kontextu, mají různé obsahy, ale vždy stejnou pravdivostní hodnotu.

Tyto poznatky zřejmě přivedly Kaplana ke korekci pojetí významu. Význam větného typu chápe Kaplan nově jako funkci z promluv do obsahů, nikoliv už jako funkci z promluv do pravdivostních hodnot. Zaměníme-li promluvu za kontext, což by nemělo způsobit větší problémy, je jasné, že se setkáváme s funkcí, o které již bylo pojednáno v této práci v předcházející kapitole, tedy s charakterem. A přesně v souladu se zmíněným výkladem považuje Kaplan právě funkci z promluv do obsahů za význam věty.

Na první pohled se zdá, že Kaplanovo demonstrativní užití deskripcí odpovídá tomu, co Keith S. Donnellan označuje jako „referenční užití“ určitých deskripcí (viz Donnellan 1966, 285). V obou případech jsou totiž deskripce užity jako přímo referující výrazy minimálně v tom smyslu, že vybírají fixní referent pro všechny možné okolnosti evaluace. Není pochyb o tom, že užívá-li mluvčí nějaký výraz demonstrativně, obvykle má na mysli nějaké zamýšlené demonstratum. Demonstrace je pak teleologická, má přesně stanovený cíl. Donnellan se domnívá, že demonstratem referenčního užití deskripcí je právě mluvčím *zamýšlené* demonstratum, podle Kaplana jsou však demonstratum a zamýšlené demonstratum dva rozdílné pojmy týkající se objektů, které mohou být totožné, ale nemusejí.

Jaký má tedy smysl zavedení operátoru *dthat*? Kaplan touží po nástroji, který z libovolného singulárního termínu udělá přímo referující výraz. Stejně jako je ke zkompletování pravého demonstrativa potřebná demonstrace, ke zkompletování *dthat* potřebujeme deskripci. Referentem *dthat* [α] je pak denotát přidružené deskripcí. Rozhodnutí, zda použije danou deskripci demonstrativně, nebo běžným způsobem, je výhradně v kompetenci mluvčího. Těžko proto *dthat* můžeme chápat jako čistě sémantický nástroj. Mluvčímu náleží rozhodnutí, zda deskripci použít demonstrativně a změnit tak obecnou propozici, jejímž konstituentem je smysl deskripcí, v propozici singulární, jež bude mít jako svou součást referent příslušné deskripcí. Důsledkem tohoto pojetí je, že

v případě nedemonstrativního užití deskripce určujeme její referent pro každý možný svět zvlášť, zatímco referent demonstrativního užití deskripce je fixován jednou provždy a bez ohledu na to, zda objekt, k němuž deskripce referuje, má požadovanou vlastnost nebo vlastnosti. Výraz „dthat [„ten špion“]“ tak na základě vlastnosti „být špion“ určí referent. Protože uvedený výraz referuje přímo v Kaplanově smyslu, přestává být relevantní, na základě čeho byl referent vybrán, a dále už vlastnost „být špion“ nemusí mít.

Kaplanova argumentace představená v této části je vedena poněkud odlišným způsobem než v případě dalších Kaplanových prací zabývajících se logikou demonstrativ (srovnej Kaplan 1990a oproti Kaplan 1989 a 1990b). Některé pojmy (např. obsah) postrádají explicitní definici. Přesto odlišné argumentační linie směřují k jednomu cíli. Kaplan se pokouší do logické analýzy jazyka zahrnout také indexikály, zavádí proto dva další druhy smyslu: obsah a charakter. Právě tato jemnější distinkce mu umožňuje postihnout proměnlivý kontext vět obsahujících indexické výrazy. Rozdílné kontexty produkují rozdílné obsahy, v případě vět na kontextu nezávislých zůstává obsah konstantní. Dvojicí obsah a charakter lze také vysvětlit, proč mohou být některé věty analytické, a přesto nemusejí platit nutně: analytičnost a nutnost jsou entity spojené s rozdílnými členy dvojice obsah a charakter. Operátor dthat je prostředkem přímé reference, která identifikuje konkrétní individuum, přičemž identifikaci není nutné opakovat v případě změny *w*. Užití dthat tedy vynucuje striktní *de re* čtení.

Kaplanovo pojetí přímé reference tedy nepopírá, že demonstrativa mají fregovský smysl, dokonce lze identifikovat jediný způsob zadání indexikálu, kterým je jeho charakter. Protože však tento smysl není konstituentem propozice, je možné vyhnout se problémům, do kterých se dostal Frege a později i Perry (viz zejména, jenž se pokusil smysl věty (myšlenku) nahradit rolí, tedy Kaplanovým charakterem. Spojení fregaňských motivů a přímé reference sice může být považováno za účelové, zdá se ale, že pro zachycení sémantiky indexikálů se velmi dobře hodí.

Ústav české literatury a knihovnictví
Filozofická fakulta Masarykovy university
Arna Nováka 1
602 00 Brno
64570@mail.muni.cz

LITERATURA

- BAR-HILLEL, Y. (1954): Indexical Expressions. *Mind* 63, 359 – 379.
- BRAUN, D. (1995): What is Character? *Journal of Philosophical Logic* 24, 227 – 240.
- BRAUN, D. (2001): Indexicals. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/indexicals/>.
- DONNELLAN, K. S. (1966): Reference and Definite Descriptions. *The Philosophical Review* 75, 281 – 304.
- FITCH, G. (2002): Singular Propositions. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/propositions-singular/>.
- FREGE, G. (1992): O smyslu a významu. *Scientia et Philosophia*, 33 – 75.
- FREGE, G. (1996): Myšlienka: logické skúmanie. *Organon F* 3, 262 – 281.
- KAPLAN, D. – MONTAGUE, R. (1965): Foundations of higher-order logic. *Logic, Methodology and Science*, 101 – 111.
- KAPLAN, D. (pravděpodobně 1976): *skriptum*.
- KAPLAN, D. (1989): On the logic of demonstratives. In: Salmon, N. – Soames, S. (eds.): *Propositions and Attitudes*, Oxford: Oxford UP, 66 – 82.
- KAPLAN, D. (1990a): Dthat. In: Yourgrau, P. (ed.): *Demonstratives*, Oxford: Oxford UP, 11 – 33.
- KAPLAN, D. (1990b): Thoughts on demonstratives. In: Yourgrau, P. (ed.): *Demonstratives*. Oxford: Oxford UP, 39 – 49.
- KORTA, K. – PERRY, J. R. (2006): Pramatics. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/pragmatics/>.
- KRIPKE, S. (2002): *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram.
- LEWIS, D. (2006): Obecná sémantika. In: Peregrin, J. (ed.): *Logika 20. století*. Praha: Filosofie, 199 – 253.
- MONTAGUE, R. (1968): Pragmatics. In: Klibansky, R. (ed.): *Contemporary Philosophy: a Survey*. Florence: La Nuova Italia Editrice, 102 – 122.
- NIEDERLE, R. (2002): Indexické výrazy. *Organon F* 9, 1 – 43, 122 – 156, 239 – 271.
- NIEDERLE, R. (2004): Co jsou indexické výrazy? In: Niederle, R. (ed.): *Potřebuje být indexické výrazy?* Brno: Vutium, 4 – 19.
- PERRY, J. R. (1977): Frege on Demonstratives. *The Philosophical Review* 86, 474 – 497.
- PERRY, J. R. (1979): The Problem of the Essential Indexical. *Noûs* 13, 3 – 21.
- RACLAVSKÝ, J. (2002): Frege a vlastní jména. *ProFil* 3, http://profil.muni.cz/02_2002/raclavsky_fregeavlastnijmena.html.
- RUSSELL, B. (1993): O označení. In: *Logika, věda, filozofie, společnost*. Praha: Svoboda-Libertas, 19 – 36.
- STALNAKER, R. C. (1972): Pragmatics. In: Davidson, D. – Harman, G. (eds.): *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: D. Reidel, 380 – 397.
- STRAWSON, P. F. (1950): On Referring. *Mind* 59, 320 – 344.
- TICHÝ, P. (1978): De dicto and de re. *Philosophia* 8, 1 – 16.

- TICHÝ, P. (2004): Frege a případ nezvěstného smyslu. *Organon F* 11, 174 – 193.
- YOURGRAU, P. (1985): Russell and Kaplan on Denoting. *Philosophy and Phenomenological Research* 46, 315 – 321.
- YOURGRAU, P. (1990): Introduction. In: Yourgrau, P. (ed.): *Demonstratives*. Oxford: Oxford UP, 1 – 8.
- ZOUHAR, M. (2004): *Podoby referencie*. Bratislava: Iris.
- ZOUHAR, M. (2006): *Rigidná designácia*. Bratislava: Infopress.